

ОТ ЧУВСТВО КЪМ ДЕЙСТВИЕ: РЕПРЕЗЕНТАЦИИ НА ОТЧУЖДЕНОСТТА (ВЪРХУ РАЗКАЗА „ХАЛОСАН СТОЕНЧЕ“ НА ВЪЗРОЖДЕНЕЦА С. Т ...И)

Владимир Игнатов

9. Френска езикова гимназия „Алфонс дьо Ламартин“

(България)

FROM FEELING TO ACTION: REPRESENTATIONS OF
ALIENATION (ON THE SHORT STORY

“CRAZY STOENCHE” BY S. T...I)

Vladimir Ignatov

9th High French School in Sofia

“Alphonse de Lamartine” (Bulgaria)

Resercher ID (Web of Science): KGK-8882-2024

ORCID ID: 0000-0002-8788-1888

E-mail: ignatov.v@feg.bg

Abstract: This article suggests an attempt to analyse the short story “Crazy Stoenche” (1868) by Bulgarian National Revival teacher and writer S. T...i. The analytical observations are focused on the idea that this work, based on the poetics of the distant moralizing narrative, is a kind of projection of the romantic-sentimental notions of the stranger who remains beyond the accepted perceptions of man and the world. His strong reflexivity makes him increasingly separate from the family world and the

loss of the last emotional and moral mainstay (sister love, support and affection) predetermines his self-willed choice of refusal from the life.

Keywords: narrative techniques, representation, alienation, aestheticization of popular customs, disaestheticized human

Резюме: Текстът се фокусира върху разказа „Халосан Стоенче“ (1868) на възрожденския учител и книжовник С. Т...и. Анализационните наблюдения се организират около тезата, че тази творба, осланяйки се на поетиката на дистанцираното нравоучително повествование, се явява своеобразна проекция на романтико-сантименталните представи за чуждака, странника, невписващия се сред общоприетото, чиято силна рефлексивност го кара все повече да се отдели от него, а загубата на последната емоционална и нравствена опора (сестринската обич, подкрепа и привързаност) предопределя и самоволния му избор на отказ от живота.

Ключови думи: наративни техники, репрезентиране, отчужденост, естетизация на народния бит, деестетизация на човека

Литературната 1868 година е важна в няколко направления, що се отнася до развитието на отделните родове и жанрове, до формирането на естетически вкусове, до осмислянето на минало и настояще в точката на драматичната общностна съдба по пътя към осъществяването на най-дълго и съкровено носената мечта. Началото на най-радикално настроеното възрожденско десетилетие и в идеен, и в практически план продължава очерталите се вече традиции в художественото претворяване на своето – като традиция, пространство и съ-битийност – и указва други, нови, безусловно следвани.

По едно и също време в трите литературни рода се появяват творби, бележещи определени достижения съобразно спецификите на литературноисторическата ситуация. Добри Войников прави още един опит в историческата драматургия след „Райна княгиня“ – „Покръщение на преславския двор“, Никола Козлев съчетава фолклорно-митологичната поетика със съвре-

менните революционно-борчески настроения в „Черен арап и хайдут Сигер“, в Москва Любен Каравелов издава първата цялостна българска белетристична книга – „Страници из книги страдания българского племени“. Произведения с различни цели и задачи, с нееднакво място в развоя на идеите, но с донейде сходна, благородна в замисъла си посветеност – да спомогнат за оцелостяването на българския робски свят, да загатнат за възможните стратегии за пребиваване и оцеляване в него, но и за противостоеене на условията, които той налага.

През същата тази 1868 г. в болгарското списание „Общ труд“ се появява едно произведение – обект на наблюдения в настоящата статия, – което влиза в определена степен в свързаност с последните две посочени. В единия случай – на формална основа, в другия – на жанрово-поетологична.

Че „литературното поле не е бална зала, та да се гладим и да си казваме комплименти“ (Бончев 1983: 85), както категорично твърди Нешо Бончев, е вярно. Особено за една литература в нейните ранни етапи на същинско развитие, когато с помощта на ясно обособени естетически критерии добре трябва да се отсее случайното, преходното от реално високото художествено извисяване над усвоеното като готов модел (например фолклора, чуждата литературна традиция и др.). Но понякога в покрайнините на литературното поле присъстват текстове, които, ако не комплименти, заслужават поне внимание с оглед диахронните възглеждания в процеси и явления от по-общ порядък. А и нерядко тъкмо те спомагат за нанасянето на характерните нюанси върху нееднородната идейно-тематична и художествено-концептуална картина.

Такъв е и настоящият случай. В кн. 3 на повременното книжовно списание „Общ труд“, редактирано от Теодосий Икономов в Болград, е публикувано произведение, което още в паратекста си получава съвсем ясна

жанрова определеност – „разказъ“. Думата е за „Халосан Стоенче“ от С. Т...и. Творба, която поражда немалко въпроси – и частно литературни, и отвъдлитературни. В това число и *кой се крие зад тези инициали*, още повече в контекста на 60-те години, спрямо който авторската конкретизираност и изявеност отдавна има своята традиция, значение и ценностна натовареност. На някои от тях предлаганите аналитични наблюдения ще се стремят да дадат отговор, за други – вероятно ще остане само утешението от направения опит.

В края на 60-те години на XIX в. оригиналната българска белетристика има вече приблизително десетгодишна история. Използвани са различни наративни стратегии, различни подходи към отделния човек и неговото място сред заобикалящото, наблюдава се пресичане на романтико-сентименталните и фолклорно-битовите образотворчески механизми, взиране в социалните проблеми на времето и в последиците от тяхното неразрешаване. В структурно-съдържателен план „Халосан Стоенче“ съчетава тези отделни начала с разменена водеща роля на всяко едно от тях в съответните места от разгръщането на художествената картина в иначе стегнатия наратив. Изведената закономерност от своя страна успоредява индивидуално-личното и общностното живеене в контекста на пренареждания патриархален свят. Тъкмо успоредява, а не пресича, защото последното се оказва невъзможно.

Разказът на С. Т...и, осланяйки се на *поетиката на дистанцираното нравоучително повествуване*, се явява своеобразна проекция на романтико-сентименталните представи за чуждака, странния, неписващия се сред общоприетото, чиято силна рефлексивност го кара все повече да се отдели от него, а загубата на последната емоционална и нравствена опора (сестринската обич, подкрепа и привързаност) предопределя и самоволния му избор на отказ от живота. Централният персонаж

Стоенчо е илюстрация на частен случай от кризата на идентичността вследствие заплахата в дестабилизирания семейно-родов свят (мащехата, собствения брат), произтичаща от ценностно преобрънатото съ-битие в него. Върху фона на естетизирането на народния бит последователно се разгръща подчертаната деестетизация на индивидуалната човешка присъственост, чийто трагизъм е неумолимо предрешен от враждебността на непосредствено заобикалящото. Така, чрез влиянето в едно на фолклорната традиция, романтическият светоглед и обобщаващия правоучителен пласт, в творбата символно се насищат отделните места от противоречивия кръговрат на живота.

В какъв контекст се появява произведението на С. Т...и и кой е всъщност неговият автор? Повременното книжовно списание „Общ труд“ е поредното издание извън пределите на поробеното отечество с благородната в замисъла и изпълнението задача да съхрани и популяризира българското фолклорно наследство, да запознае възрожденския читател с достиженията на чуждата, но и на своята художествена литература, да го приобщи – ясно и достъпно – към аспекти от световната културна традиция. Откроената негова програма и следването на поставените цели обуславят разгръщането и функционирането на широко макротекстово поле, чиито просветителски, естетически, въздействащи функции се намират в особен синтез.

Конкретно кн. 3 на списанието е характерологична, що се отнася до неговия профил. Творбата на С. Т...и влиза гласно или мълчаливо (по Георгиев 2003) в диалог с научнопопулярни текстове като „За възпитанието у древните народи. Гръци и Римляне“, както с авторски поетични произведения на Д. Войников, Н. Козлев (тъкмо тук са публикувани популярните „Черен арап и хайдут Сигер“ и „Бивол Голе и Мечка стръвница“), така и с

преводи от Р. Жинзифов, с фолклорни произведения из сборниците на Ц. Гинчев и И. Иванов. В това отношение една пълноценна белетристична творба, каквато е разглежданият разказ, не просто оцелостява жанровата картина в конкретния брой, но нанася нови шрихи към битово-психологическото изграждане на българския свят. Тъкмо в тази посока опитът на С. Т...и, макар останал встрани от динамиката на критическата рецепция през годините, има своя дял. А той – скромен или не – следва да се отрази в контекста на 60-те, особено при все още небогатата белетристична традиция.

На това място от само себе си се налага въпросът – кой всъщност е С. Т...и? Коя е личността, предпочела да се скрие зад тези инициали? Проследяването на някои литературноисторически факти доведе до определени предположения, насочващи към фигурата на един възрожденски учител и книжовник. Поемайки по този път, необходимо е да установим или поне да допуснем къде се изявява дейността на този сътрудник в „Общ труд“ – в пределите на поробената родина или нейде отвъд тях? Логично би било още първата топонимна асоциация да бъде свързана с града на издаване на самото списание – Болград. Това е важно духовно-просветно и културно средище, което привлича много млади българи. В него своята активна обществена и книжовна дейност развиват Д. Мутев, В. Берон, С. Радулов, Теод. Икономов. Периодиката е представена тъкмо с „Общ труд“, с „Духовни книжки за поучение на всяк християнин“, а образователното дело има своите високи достижения чрез Централното българско училище още от края на 50-те години.

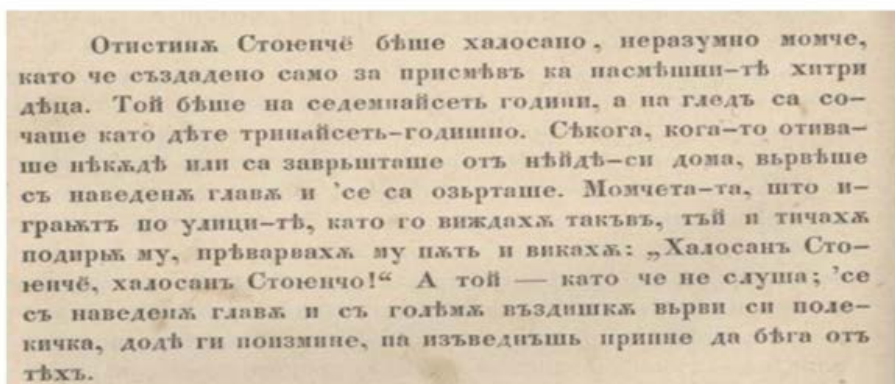
Напълно възможно е в такъв порядък да става дума за българин, който обвързва някаква част от живота си с болградската обществена и културна среда. Ориентираме се към конкретния времеви период – втората половина на 60-те години. След справки в доку-

менти и свидетелства за дейността на българската възрожденска интелигенция в Болград от посоченото време, се откроява съвсем определено предположение за учител и книжовник, чиито имена се вписват в дадените унициали – *Симеон Тепавски*. Данните за него не са многобройни, но поне са достатъчни за извеждане принадежността му към просветителските тенденции във възрожденските процеси (Генчев, Даскалова 1988; Трифонов 1933; Стоянов 1957). Роден е в края на 30-те години в Плевен, ученик е на Н. Касапски в Свищов, бъдещият Врачански митрополит Аверкий (Петрович) го взема със себе си (заедно с Д. Фингов) в Киевската духовна семинария, работи като учител в Кубей, Одеса, Болград. Остават неясни причините, поради които предпочита буквеното съкращение пред изписването на цялото си име за засвидетелстване на своето авторство – цензурни съображения, авторска скромност или нещо друго? Идеята и съдържателната основа на творбата му наглед изключва първото – никъде в нея не е загатнато дори революционно-борческо противостоеие на обективната робска действителност. Героите са носители на определени патриархални черти – и в мисленето, и в поведението си. Логична на свой ред изглежда и друга една причина – носталгията по напуснатата, останала далеч родина. Изборът на последователно разгърнат фон на действието – нравите, традициите, обичаите в затворения български микрокосмос – може да се възприеме като своего рода доказателство за това.

Творбата е композирана в пет нееднакви структурно, но плътно взаимно обвързани смислово части, в които относително стройно, линейно, под знака на причинно-следствената зависимост сюжетният ход се разгръща, а с него и психологическата и действителна обоснованост на сюжетноорганизиращите персонажи. Централният сред тях, изведен още в паратексто-

ва позиция – в заглавието, съдържаща от своя страна знаков експлицитен определител, още в началото е представен през една доминираща романтическа стилистика. Тя се изразява през неговата чудатост, характерна различност, а с това – и отхвърленост от колектива, дистанцираност от пълнотата на живота в него. „Халосаността“ на героя е не просто вътрешно състояние, белег за едно по-особено съзнание, тя е тип световъзприемателна нагласа, съдържаща смисловия оттенък на по-изявена чувствителност, занесеност, мечтателност.

Повествованието започва съвсем пряко, центроцентрично спрямо своя обект, без каквито и да било обстоятелствени позовавания с оглед времето, мястото, специфичността на действието. Това нетърпящо отклонения въведение е построено по начин, който обуславя цялостното присъствие на Стоенче сред заобикалящия враждебен свят – чрез контраста.

В приведения откъс два твърде важни акцента – действени, портретни, но и психологически – правят особено впечатление: „наведена глава“ и „голяма въздишка“. *Азът и светът* се оказва особено противоречива връзка; това, което я поражда, е отчуждеността;

това, което я регламентира, е преобърнатата представа за патриархалната задруга. Наскърбеността, отхвърлеността, отдалечеността от общността (още повече спрямо връстниците) предопределят „тихия“ конфликт на момчето със света, начеват трагичния му път към самотата и смъртта. Неизживяната младост, угрозата за пълноценността на собственото съществуване, липсата на екзистенциални перспективи – отначало само загатнати – впоследствие ще се превърне в идейно-естетически концепт, диктуващ неумолимата личностна обреченост.

Утвърждаването в света, навлизането в живота са не просто застрашени, те са осуетени, невъзможни. А повествователят, явяващ се съсед на Стоенче, става непосредствен свидетел на случващото се в неговия дом, внимателно проследява отделните точки в линейната родова събитийност и нейните рефлексии върху ума и душевността на героя чудак. Настоятелното акцентуиране върху тяхната взаимна свързаност и обусловеност до известна степен определя и логичния, очаквания изход от създалата се конфликтна ситуация. В този смисъл „Халосан Стоенче“ не залага толкова на действеното начало, колкото на идейно-съдържателния заряд на проблема, който интерпретира.

Тъкмо спрямо изведената посока биха могли да се търсят преимуществата на тази интересна, но непопулярна творба от възрожденската белетристика – поучителната, без да бъде назидателна, основа, върху която се разгръщат своеобразните предупреждения за последиците от разкъсването на семейно-родовите и общностните връзки, които за подобен тип колективно битие по презумпция се свързват със сигурността, себеосъществимостта и отговорността на отделната личност.

Макар и бегло упоменат, един детайл от художественния свят на разказа се оказва особено смислово нато-

варен, пряко засягащ както дадения обстоятелствен рисунок, така и съответните нива на конфликтността – мнимата роля на бащата, от когото е снето значението на консолидиращ фактор в дома – той е добър, но нехаен към децата си, „особито за Стоенча“. Липсата на бащина закрила още повече засилва усещането за безпомощност и обреченост и – закономерно – предопределя начина, по който героят възприема почти всичко заобикалящо – страха.

Спомена се за значението и функциите – по отношение сюжето и персонажното изграждане в произведението – на отделните точки в представяната линейна родова събитийност. Всички те придобиват характерологични черти в контекста на общностното съ-битие – понятие, което с оглед извявяването на взаимоотношения все повече смислово се разколебава. Най-важните от тях могат да се съберат под общия ценностно преобърнат нравствен определител, утвърждаващ напрегнатите места на съотнасяне (с малки, но симптоматични изключения – любимата сестра, нейния годеник) в границите на патриархалния родов свят. Тези точки имат както външни (обективни), така и вътрешни (субективни) основания и се разгръщат под знака на една взаимна обусловеност, категорично очертаваща прекъсването на естествения ход на живота: подигравките на околните, изострената чувствителност и дистанцираност от света, враждебното отношение на мащехата и на родния брат („не го твърде обичаха – всякога го мъмреха и хукаха“), припознаването на сестрата като единствена утеха и опора, самотата и загубата на екзистенциални ориентири след нейното вричане във вярънност на Иванчо и тяхната подготовка да „вкуснат в брачната свързка земно блаженство“.

През ключовото пресичане на фолклорната естетика и битово-психологическото възглеждане в индиви-

дуалното човешко битие, всяко negliжиране, надсмиване, отхвърляне на различното, особеното, неприпознаваното като близко и свое крие определени рискове, засягащи не само уязвената конкретна присъственост. Това ни казва разказът на С. Т...и, издигайки до лайтмотив чудатостта, силната рефлексивност, но и необходимостта от по-детайлно взирание в тях, за да се открият даровете на богатия емоционален опит и преимуществата от дотсега до него.

Библиография

Бончев 1983: Бончев, Н. Читалище. В: Съчинения, 85 – 109. София: Български писател, 1983.

Георгиев 2003: Георгиев, Н. Мълчаливите диалози в литературата. В: Почит и прочити, 516 – 532. Велико Търново: Слово, 2003.

Генчев, Даскалова 1988: Генчев, Н, К. Даскалова (съст.). Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1988.

Стоянов 1957: Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. Том 1. София: Наука и изкуство, 1957.

Трифонов 1933: Трифонов, Ю. История на града Плевен до Освободителната война. София: Държавна печатница, 1933

Текстът е изготвен по проект на НИС „Текстове от маргиналията: памет и употреба“, № 80-10-9/9.04.2019